

## LADRON ARANA, Alberto. *Itzalaren baitan*

2001.eko Irun Saria.

Karlos DEL OLMO

### Itzalen erresuma, fantasia ala parabola?

2001. urtean eleberrirako Irun Saria irabazitako lana berezia da. Espeziala, lehenik eta behin, oso lan mardula delako. Bai, 460 orrialde. Ez da marka makala, harrapa ezazul, egileak berak dioenez, haren lehenengo eleberria dela gogoan hartuz gero. Berezia, gainera, lantzen duen generoa dela eta: fantasia heroikoa, edo zientzi fikzio fantastikoa, beste batzuek diotenez, edo fantasia hutsa beste halakoren aburuz... Ez da sailkatzen erraza, ez. Baina, zer dio, horrek, halere? Sailkapenak etiketa huts dira. Guztiarekin ere, batzuen aburuz, argitaletxe batzuetako arduradunak barne direla, erdeinu keilua egiten dute fantasia aditzeaz batera. Baina luzerak eta generoak axola dute horiek biek. Bai, zertan ukatu?

Nobelak, orokorrean, are historikoak ere, nobela badira, fantasia, asmazio huts dira. Ez? Bai! Baina, zenbait kritikari eta irakurleren aburuz, beren burua fantastikotzat aurkezten duten eleberriak ez dira halako eleberri duinak. Nerabe eta gaztetxoek kontu dira. Ez dira serioak! Ez dute, ez, beste batzuen filosofi zama erantsirik. Ez dira ideologi lgorleak. Denbora pasa hutsak. Heldugabeen kontuak.

Hainbestearainoko sona lortu arren, hainbeste hauts harrotu arren, *Eraztunen ugazaba* eta horren ostean etorritako beste hainbat fantasiako lan asko eta asko, ez dira zerrendatzen literatura inbentario ospetsuetan. Argitaletxe batzuek ez diote generoari ezta zirrikitu txirikik ere zabaldu. Urrunagoko barik, euskal argitaletxeek ez dute fantasiako literaturarako sailik. Gehienez ere, gazteentzako sailletan,

lantzean behin, bat edo beste ia ezari-ezarian agertzen da, baina ez bilduma berezi moduan.

Itzulpenari gagozkiola ere, ikuspegia ez da askoz ere hobea. Apenas ez da ezer itzultzen alor horretan, salbuespentxoren bat izan ezlik. Nekez ulertzen da Tolkienen maisulanak oraindik euskal letretan argirik ikusi ez izana. Edo zientzi fikzio gehiago ez kaleratzea euskaraz.

Txalotzekoa, beraz, horrelako sari bateko epalmahaiak halako ausart jokatu izana. Batez ere sari hori aurreko urteotan irabazitakoen izenei eta galei erreparatuz gero. Aurrerapauso ausarta. Nahiz eta euskal irakurlegoan merezi duen sona osoa beharbada lortuko ez. Ai gaztelaniaz horrelako libururik plazaratu izan balitz!

Aurreraka itzela, bai, euskal letretan. Baina ulergarri da egileak genero fantastikora jo izana, zeren eta, batzuen aitzakiak gorabehera, literatura fantastikoak, esku artean dugun modukoren lan batek, denbora mitiko batera igarotzeko baino eskatzen ez duelako. Edo, apika, esatea ere badago denok bizi izan dugun eremu mitikora itzultzeko dela egiten digula. Jakina, asko eta asko uzkur agertzen dira horren aurrean. Baina literatura fantastikoak unibertso paraleloren bat baino ez digu proposatzen, metafora handi bat. Maglaren erresumara bueltatzeko.

Magia? Bai: magia, sinesmenak, fedea... Egileak pertsonala baten ahoan jartzen duenez, mundu honek (harako hark) magia galdu du edo magia galarazi diote. Jainko eta sinesmen zaharrak jendearen buruetatik eta arimetatik ezabatu ei zituzten aspaldiko batean. Halen orde z medikuntza, nekazaritza, ekonomia eta horien guztien gaintetik, garapena eta jakintza etorri dira. "Egia Berria!" ala Gezur Itzela? Egungo gizakia dena dakielakoan dago, dena mendean duela pentsatzea atsegin du. Zergatik ez dago, halere, pozik? Horrelako kontutxo "fantastikoak" dakartza eleberriak. Unibertso paralelo horretan, giza aberea gura beste aberastasunaren jabe da. Halere, ez dago pozik. Edanari eta beste droga batzuei emana da. Zerbalten falta ei da. Auzokoa baino gehiago izan nahiak dena ustelduta du.

Irudimenezko mundu horretan munduak ezaugarritzat ditu itxurakeria, zurikeria, mesfidantza, norgehiagoka, elkartasunik eza eta beldurra. Batez ere beldurra. Oroz gain, beldurra. Mundu hori aldatzekotan dago. Beste antolamendu baterantz da abiatua.



Baina gizaki batzuek magiaren bidezidorretatik joko dute zientzialari eta jakintsuek topatu dituzten oztopoak gainditu guran. Izpiritu heziketa landuko dute. Alferrik, baina. Fedea galdu duen mundu horretan, magia bera elikagairik gabe geratuko da. Izpiritualtasunik gabeko basamortuan magiaren haziak ezin lorerik eman. Ezin, Herensugea agertu arte!

Herensugea? Zelako herensuge eta herensuge-ondo? Dagoeneko irakurle gehienak pentsatzen hasita egongo dira fantasiako literaturaren ezaugarri guztiak dituela eleberriak: magia, herensugeak, ezpata magikoak... Bai, halaxe da. Baina...

Baina ez dezagun, oraingoz, den-dena azaldu. Ez dezagun esan, barren, fantasiako herri horietako batek zazpi probintzia dituenik. Ezta mendi lerro la gaindiezin batek banatzen duela arerio dituela bi lurralde kontrakarreko. Ez ere...

Gertakizun guztioak, egileak dioskunez, gure oroimena baina zaharrago den denbora batean gertatu ziren. Epopeia moduko bat kontatzen du, nola eroan zuten gizon arrunt bat azti batek eta borrokalari batek herensuge haragitutako Galzkoa, espaziotik duela eoiak eta eoiak planetara etorritako izaki arrotza, alienigena, "zortzigarren bidaztietan lehena" garaltzera.

Mundu eroso eta baketsua izugarri eta erasotsu bilaka daiteke gutxien espero denean. Txartasuna beti egoten da zelatan, zain. Beharbada gizarte orotan handiki batzuk eroso eta bertan goxo bizi daitezke, gerokoaren beldurrik barik. Baina beren erosotasuna hainbat jopu, zerbitzari, nekazari eta beharginen odolez eta izerdiz garzatatuta dago. Magia beltza zuri bihur daiteke. Indarra, aurrerapena ez da berez maltzurra. Herriak berak hura erabili beharko du askatasuna eta zoriontasuna lortuko baditu.

Kontakizunean errezeloz begiratzen diete liburuel. Hartaraino ere heldu da gizarte hori. Liburua sinbolismoz beterik dago. Ikurrak mailte dituenak, gura beste topatuko ditu. Ikurrak alde batera uzten dituenak, mentura mentuaren gainetik idoroko du. Nafar usaina duen euskara batean kontaturik.

Kontrakarrean diren inperioaren eta beste herriaren artean hainbat dira auziak. Horietako bat, hizkuntzarena. Kontu ezaguna, ez da? Baina, ez kezkatu, fantasia huts moduan irakurtzea dela esan dugu.



Literatura fantastikoak, fikzio surrealista, jardungai ditu ez gaur ez atzo izan diren gertakizunak. Eszenategi surrealista horiek ezin dira inondik inora gure benetako unibertsoetik sortu edo erakarri zientzia edo teknologia hutsak erabiltuta. Ez dago zertan kokaturik giza historiaren une eta toki jakinetan. Fantasiak irudimena bera du sostengu eta zurbide. Fantasia zientifikoak zein surrealista, banaka, istorioka hartuta, garrantzirik gabea iraungo dute egungo kritikari eta filosofo kabestrudun gehienontzat, On Asimovek zioenez. Baina horren muinean, erdigunean, gizadiaren beraren salbazioa dago, gizakiak iraupena eta gaizka merezi baldin baditu. Horrelako kezka batzuk azaltzen ditu eleberrri honek bere ibilgu luze eta bihurrian.

Orain gutxi arte jendea jaioterriko hirian, haranean, lur zatian bizirik eta hil egiten zen. Horrelakoentzat, zeruertzetik harantzagoko guztia fantasia hutsa zen. Mugak hautsi ei ditugun mundu honetan, herri xeheak ere lehengo menturazaleen aurkikuntzak errepikatzeke edo imitatzeke aukera duen honetan, literaturak dakarzkigu lurralde fantastikoak, magikoak, mitikoak. Nahiz eta, menturaz, gure Euskal Herriaren metafora hutsa baino ez izan. Segur aski literatura fantastikoa bidala istorioa baino ez da. Baina, ez ote da gizakiaren bizialdia bera bidala hutsa?

Fantasia berbaren jatorrian irudimena esan gura duen hitz grekoa datza. Istorio fantastikoek ezaugarri ohiko dute zientziaren legeen mugak haustea, animismoren eremura jotzea. Gizarte irudigarri guztiak dituzte unibertso, lehengoak eta gerokoak, gertatzen errazak eta jazotzen gaitzak, sinesgarriak eta sinesgaitzak...

Baina fantasi idazleak ezin du edozer egin. Unibertso koherenteak sortu behar ditu. Irakurleari zehatz-mehatz azaldu behar dizkio gizarte irudikatu horien mugak, fisikoak eta bestelakoak. Argiro esan beharko dio eremu horretan zer egin daltekeen eta zer dagoen galarazita.

Eleberrri honetan Ladron Aranak zertzelada ugari ematen ditu lurralde berezi baina ez exotiko horien ezaugarrien gainean. Osagal nagusia, ordea, ezin da inondik inora ahaztu: abentura. Neke du sinistek gizakia elearen jabe denetik sutondoan narraturiko istorioek mentura ia beste osagairik ez dutela. Lurraren txoko guztietatik heltzen zaizkigun kondairetan jainkoen eta horien arteko katramilen berri ematen digute. Biblian ere badira antzina-antzinako istorio horien hondarrak, munduaren beraren sorrera berri ematen baitzuten.



Unibertso antolatua kaosaren aurkako borrokaren garaila Irten zen garaikoa. Eta une horretatik aurrera, kontakizunaren oinarria beti izan da mentura, abentura fantastikoa.

Ondo idatzitako mentura istorio fantastikoetatik jende nagusiak zein xeheak lor dezake gozamen iturria. Baina liburu asmatu honetan, beste ahots batzuk ateratzen zaizkigu etengabe bidera irakurri ahala. Zer gehiago dakarkigu akordura Alberto Ladron Aranak? Jakina, izenburuak berak, *Itzalaren baitan* delako horrek, noraezean gogorazai behar digu J. Conrad-en *Ilunpeen bihotza*. R. L. Stevenson, Jack London. Zientzi fikzioa: *Alien* eta Olaf Stapledon-en klasikoak. Eta, jakina, segur aski, gaur egun ez dago literatura fantastikoa idazterik Tolkienen ahotsa alde batera utzita. Ukaezina da, ezin ukatzko kontua. Baina areago ere bada, jakina. Asimoven Inperio fantastiko baina ukigarriaren usaina ere ez da oso urrun. Ezin jakin daiteke zenbateraino erabili du idazleak Euskal Herria metafora gal gisa. Baina ezjakinenak ere erraz eta erruz topatuko ditu gure euskal herrien itzalak, islak... Nahiz eta dena gure oroimenetik urrunagoko garaletan gertatu.

Bada garaia, halere, egileaz zer edo zer esateko. Euskal literatura unibertso txikia da, irakurleek ere oso gizalde murrizta osatzen dutenetik. Unibertso horretan badira berez, merezimendu osoz dirdiraka dirauten izar batzuk. Beste izar batzuek dagokienez, batzuek merezi baino isla handiago lortu dute literaturaz landako baliabideak direla eta. Literaturazkoak ez diren bide horiek berezko argia lausotzen diete beste izar indar handikoek. Bestetzuk, Alberto Ladron Arana kasu, argi egiten hasi dira berriki. Indarrean datoz, astro berrien indarraren jabe. Irun sarri hau ez da eskuratu duen lehenengo saria, bereak ditu Iruñeko Udalak egile berriei emandakoa, bi bider, EHUren fantasiako Ipuinena (horrexek azalduko luke fantasiako Isuria)... Ipuin batzuk argitaratu dizkiote, baina nobelaren alorrean, haxe du plazara heldutako aurrenekoa. Idazleetan ohikoa denez gero, beste lanbide batean ere dihardu mantenua lortzeko. Ez da, zorienez, idazle profesionala, baina ez da ahaztu behar idazle profesionala oso gauza berria dela, idazle batzuek gagozkiela, idaztetik bizitara behar asko ekoliztera behartzen baititu, nahiz eta, jakina, emaitzak beti ez izan gura bestekoak.

Gero eta malzago aditzen dira sarrien aurkako ahotsak: edizioak ez direla behar bezain zainduak, banaketa eta marketing txarrak



direla bide kalitate handiko lan batzuek ez dutela behar besteko oihartzunik izaten, argitaletxe mezena horiek ez dituztela argitaletxeen ohiko egitura eta lan moldeak... Baina, bestalde, saririk eskuratu ez balu, duda egin daiteke horrelako lan batek argirik ikusiko ote lukeen. Segur aski ez. Nahikoa zergatikoa da, beraz, sarien iraupena zuzitzeko. Beste horrenbeste gertatzen da antzerki alorreko sariekin: genero batzuk ez dira agertzen argitaletxe handien sailetan. Inork ez du antzerkirik argitaratzen.

Baina ezin uka daiteke kutxek eta beste erakunde batzuek ez dituztela edizioak behar beste zaintzen. Esku artean darabilgun nobela honi dagokionez, nekez irudika eta iradoki dezake azalak barneko edukiaren berririk. Mahasmenera ere eraman dezakeela esan liteke. Ezbairik gabe, ez da nahiko idazleari sari gozoa ematea edo hainbeste ale plazaratzea. Edizio lana bera zaindu ezean, nola helarazi produktua irakurleetara? Eta kontua ez da azala, soilik. Testuan, han-hemenka, maketazio akatsen bat topatzen da, huts mekanografikoak eta hizkuntzazko bat edo beste, zuzentzailearen edo editorearen lanik ezaren salatari. Horiek, halere, erraz hobe litezke eta, segur aski, ez dira arazo izango irakurle arruntentzat. Ezta hurrik eman erel Beharrik, irakurlea kontakizunak harrapatu geratzen denean, ez da kontu formazkoetan geratu ohi.

Mardula izan arren, liburua ia osorik lehen pertsonan narranturik dago eta horrek hurbiltasuna areagotzen du, narrazio hutsezko pasarteen luzea apur bat arintzen duela. Segur aski idazleak nahia aukeratu du tonu epiko samar hori, nahiz eta, irakurlearen gozamenarako, umore tantarik ere ez den falta, baina estiloa, esaldi luze batzuen hurrenkera dela eta, zurrun gerta daiteke inoiz edo behin. Aringarri esan dezakegu euskal literaturaren tradizioan orain arte ezagutzen ditugun testuetan ez dagoela mentura kontakizunen euskal estiloa landu duen klasikorik eta, ondorioz, zail da idazleentzat tradizioa bera behin eta berriro asmatzen ibili behar izatea. Baina liburu honetan oso oinarri sendoa dugu generoa zabalduz Joan dadin.

Horrelako literaturan ohiko izaten den moduan, eleberririk honetan ere badugu bidala inizatikoak. Hemen ere heroiak (antiheroiak, egia esan) eguneroko bizimoduarekiko lokarri guztiak etetera behartuta egongo da. Betiko bizimodu nasala, herria, emaztea, lagunak utzi



eta Itaka behartu baterantz joko du. Bultzatua, berak hautatu ez duen aldetik, baina... nork aukeratu izan du inoiz bere Itaka?

Inor ez ei da lehengo bera Itzultzen bidaletatik. Jatorrian, abiapuntuan, zer edo zer uzten dugu guretik. Eta jomugan ere zerbait gure-gure ere geratzen da nahitaez. Eta abiapuntura heltzean, datorrena ez dator osorik, atzean zerbait galdu duelako. Noski, datorren ni berri horrek ez du ezagutuko joandakoan atzean utzi zuen bere zatia. Horixe izaten da enkontrurik ezik handiena, bidazti guztien patua. Jon ere ez da lehengo bera Itzuliko. Topatuko duen mundua ere ez da berbera izango. Baina, apika, horixe izango du onena, norbera aldaturik datorrenean, inguruko dena ere mudaturik kausitzea saririk onena izango bide delako.

Antiheroi bilakaturiko herritar xehe gizajoa jakingurak eroango du galbidera. Heroi menturazale zein etxezulo gehienon patu bera. Matazari tiraka hasten zalonean, ez da jadanik atzera Itzultzerik izaten. Azken hari muturrak zer ekarriko duen tatarrez ezin jakin.

Egileak dioenez, hasieran Inperioa balzik ez zen. Eta Inperio haren baitan hamalka erlijio, hamalka hizkuntza, hamalka leinu... *Koine* literario bat eratu beharrean izango da enperadorea batasuna lortzeko. Baina batasuna erdiesteaz batera, inperioa bera desagiten hasiko da. Krisialdia helduko da. Gizaki batzuen handinahikeriak eta gizakiaz landako izaki baten nahiek bat egingo dute hainbat Izerdituriko batasuna kolokan jartzeko.

Enperadoreak *Liburuzainen* ordena eratuko du ezkutuko ekintzak behar bezala antolatu ahal izateko. Baina horren guztiaren oinarria ustela izango da. Dena amarru itzela baino ez da izango.

Herri xeheak, halere, magia gorabehera, herensugeak herensuge, tiranoak tirano... garaille lrtengo du. Zerri esker eta antzina-antzinako kanta ia ahaztu bati esker. Mendiak bezain kanta zaharra. Herriaren beraren arima? Sena? Dena antiheroiari zeregina azkentzen laguntzarren.

Liburuaren amalerak leiho bat utziko dio zabalik esperantzari, izan ere. Gauzak ez dira inoiz lehengo modukoak izango. Ezinezko da. Guztiz. Baina, mundu berria datorren artean, herri xeheak badu eguneroko bizimoduari gatzeta eta piperra eransteke bidea.

Espero dezagun nobela honek ebakitako bidetik gerokoan, las-ter baino beranduago, beste batzuk etortzea. Ez bedi izan azkena

fantasiazko literaturaren baranoan! Hainbestera!no galdu du gaurko gizakiak gizadi osoaren gaineko ustea, fantasia? Euts diezalogun golarl, Dragoi Beltza garai dezakegu etal Heroirik heroikoena giza seme-alaba arruntak dira, mundua egunero, etengabe egiten dihardutenok bere onenak eman beharrean, apaltasuna apaltasun. Itzalaren baitarako bidalaren amaleran, helmugan, argial